

VILIJA RAGAIŠIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

PUNSKO IR SEINŲ LIETUVIŲ ŠNEKTOS: LENKŲ KALBOS ĮTAKA VARDAŽODŽIŲ KIRČIAVIMO SISTEMAI

Straipsnyje, remiantis gausia garsinių ir rašytinių šaltinių medžiaga, aptariama lenkų kalbos įtaka Punsko ir Seinų šnektų vardažodžių kirčiavimo sistemai. Polinkis kilnojamojo kirčiavimo vardažodžius kirčiuoti pastoviai šaknyje ir (arba) priesagoje pirmiausia siejamas su lenkų kalba, aiškinamas akcentiniu paradigmos išlyginimu, t. y. laipsnišku perėjimu prie dviejų kirčiavimo tipų – koloninio ir galūninio – modelio. XX a. antrojoje pusėje – XXI a. pradžioje iš viso tiriamų šnektų ploto surinkta medžiaga remia tyrėjų prielaidas, kad vardažodžių akcentuacijos pokyčiai nulemti ne vienos kurios nors priežasties, o viso jų komplekso: 1) lenkų kalbos kirčiavimo sistemos įtakos; 2) dviejų kirčiavimo tipų – koloninio ir galūninio – formavimosi; 3) dviejų daugiskaitų – paprastosios ir kuopinės – akcentinio ir semantinio modelio; 4) to paties kamieno žodžių ir darybos tipo vedinių akcentuacijos analogijos ir kt.

Raktažodžiai: Punsko ir Seinų lietuvių šnektos, lenkų kalba, vardažodžių kirčiavimo sistema, akcentinė paradigma, koloninio ir galūninio kirčiavimo modelis.

Iki šiol atliktų Punsko ir Seinų šnektų prozodijos tyrimų pobūdis (akcentuacijos reiškinių aktualumas ir jų interpretacijos) iš esmės nesiskiria nuo pietų aukštaičių ir prie jų priskiriamų periferinių šnektų problematikos ir raidos.

XX a. paskelbtose publikacijose šių, kaip ir kitų pietų aukštaičių patarmės, šnektų prozodinės ypatybės aptartos gana fragmentiškai – apsiribota bendrųjų kirčiavimo tendencijų paaiškinimu ir retesnių, įdomesnių vartosenos pavyzdžių pateikimu¹. Publikuotuose darbuose atkreiptas dėmesys į Punsko ir Seinų šnektose rastus išskirtinius akcentuacijos atvejus ir įvairiai kirčiuojamus žodžius. Šie faktai tyrėjų plačiau nenagrinėti. Jie dažniausiai vertinti dviem aspektais – bendrinės kalbos normų ir kitų lietuvių kalbos patarmių požiūriu (plg. Uzdila 1963: 77–84; Burdinaitė 1994: 14; Garšva 2005: 266; Vaina 2002: 24).

XX a. kiek daugiau kalbininkų dėmesio sulaukusios dvi ir kitiems pietų aukštaičių patarmės akcentuacijos tyrėjams aktualios problemos: 1) 7–9 deš. ilgųjų balsių ir diftongoidų *ie*, *uo* priegaidžių skyrimas (Smoczyński 1972: 98; 1977: 16; Hasiuk 1978: 17; Buch 1998: 283–286; plg. dar Uzdila 1963: 21–22; Aleksaitė 1985: 24, 27 ir kt.), 2) 9–10 deš. linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo įvairavimas (Grumadienė 1994: 97–106; plg. dar Sorokaitė 1992: 39).

¹ Lingvistinėje literatūroje Punsko ir Seinų šnektų pavyzdžiai dažniausiai teikiami tik kaip mokslinių teiginių iliustracija aptariant pietų aukštaičių šnektų vokalizmo ir prozodijos ypatumus (plg. Mikulėnienė 1996: 148–155; Leskauskaitė 2004; Ragaišienė 2010 ir kt.).

XXI a. pradžioje atliktą Punsco ir Seinų šnektų kirčiavimo analizę galima laikyti kokybiškai nauju tyrimų etapu – kai akcentuacijos sistemą imama tirti kaip visumą, o jos pokyčius sieti ne su viena kuria nors priežastimi, o visu jų kompleksu (Ragaišienė 2015: 274–308; 2016: 120–204).

1. Punsco ir Seinų apylinkių gyventojai nuo XX a. 2-ojo dešimtmečio gyvena kitoje valstybėje dvikalbystės sąlygomis. Tad visiškai suprantama, kad šių šnektų įvairių kalbos lygmenų pokyčiai pirmiausia kalbininkų siejami su lenkų kalba (Grumadienė 1994: 104; Zinkevičius 2006: 160)². Pastarųjų metų tyrimai rodo, kad lenkų kalbos poveikis Lenkijos lietuvių šnektoms didesnis nei manyta, t. y. daugiau ar mažiau ši kalba yra paveikusi visą lietuviškai kalbantį Punsco valsčiaus plotą (Leskauskaitė, Mikulėnienė 2016: 347, 352–353).

Apie lenkų kalbos poveikį tiriamų šnektų akcentuacijos sistemai lingvistinėje literatūroje rašyta palyginti nedaug. Su lenkų kalba bene daugiausia sietas linksniuojamųjų žodžių ir paskirų formų kirčiavimo įvairavimas³. Periferinių šnektų tyrėjų nuomone, dėl slavų kalbų įtakos sutrinka tarmės priegaidžių ryšys su kirčio vieta tam tikrose žodžio formose, todėl linkstama į morfologinį akcentinės paradigmos išlyginimą – koloninio ir galūninio kirčiavimo tipų susidarymą, pvz.: *ganykla* (1) / *ganyklà* (2)⁴, *pyrāgas* (2), *pyrāgai*, *pyragùs* / *pyrāgus* ir kt. (Grumadienė 1994: 104; Mikulėnienė 1996: 148; plg. dar Ragaišienė 2010: 53; Urbanavičienė 2006: 221; 2010: 177–178 ir kt.). Teigiama, kad dėl šios priežasties Punsco ir Seinų, kaip ir kitose periferinėse, šnektose kai kurių linksniuojamųjų žodžių vis labiau įsigali dvejopas – baritoninis ir (arba) oksitoninis – kirtis (Grumadienė 1994: 104; Garšva 2010: 78; Ragaišienė 2016: 147–151, 163–164).

Su lenkų kalba, turinčia pastovų kirtį priešpaskutiniame skiemenyje, siejamas ir šioms šnektoms būdingas kai kurių pastovaus ar kilnojamojo kirčiavimo vardažodžių gretiminės antrosios kirčiuotės susidarymas (Ragaišienė 2015: 290, 296; 2016: 168). Pirmiausia tai pasakytina apie atvejus, nepaliudytus kitų pietų aukštaičių šnektų, pvz.: *skirtumas* (1) / *skirtùmas* (2), *trūkumas* (1) / *trūkùmas* (2). Šių gretiminių antrosios kirčiuotės formų atsiradimas gali būti nulemtas dviejų veiksnių vienu metu – to paties darybos tipo akcentuacijos analogijos, plg. *daugùmas*, *gerùmas*, *sūrùmas* ir kt., ir lenkų kalbos kirčiavimo sistemos (Ragaišienė 2016: 164).

² Periferinių šnektų tyrėjai įrodė, kad šios šnektos, aktyviai sąveikaudamos su slavų kalbomis, įgyja vis daugiau fonetinių, sintaksinių ir kitokių inovacijų (Grumadienė 1988: 144; Leskauskaitė, Mikulėnienė 2016: 347 ir kt.). Manoma, kad nemažą poveikį Lenkijos lietuvių šnektoms gali daryti ir bendrinė lietuvių kalba (Gasperavičiūtė 1992: 34; Senda 2009: 3).

³ Pastebėtina, kad ne visi tiriamų šnektų kirčiavimo pokyčiai aiškinti lenkų kalba. Pavyzdžiui, ilgųjų balsių ir diftongoidų *ie*, *uo* priegaidžių skyrimas (arba jų neskylimas) laikytas fonetiniu reiškiniu ir tiesiogiai su lenkų kalba nesietas (Ragaišienė 2016: 122–123).

⁴ Straipsnyje pirmasis nurodomas pagrindinis žodžio akcentinis variantas.

Kalbininkų pastebėta, kad lietuvių priesaginis, t. y. priešpaskutinės morfemos, kirtis labai primena lenkų kalbos kirčiavimo modelį (Girdenis 1972: 71 = 2000: 264).

Apibendrinant iki šiol atliktus tyrimus galima teigti, kad su lenkų kalbos poveikiu sietas tik tam tikrų akcentinių tipų – koloninio (pastovaus) ir galūninio – susidarymas. Tačiau plačiau nenagrinėta, kaip ši kalba veikia Punsco ir Seinų šnektų vardažodžių kirčiavimo sistemą ir kokie akcentuacijos polinkiai gali būti aiškinami jos įtaka.

Taigi šio straipsnio **tikslas** – nustatyti ir aprašyti su lenkų kalbos poveikiu sietinus Punsco ir Seinų šnektų vardažodžių akcentinius modelius, atskleisti galimas kirčiavimo sistemos raidos tendencijas.

Atliekant tyrimą remtasi geolingvistiniu, statistiniu ir lyginamuoju metodais.

Tiriamosios medžiagos pamatą sudaro per 2013–2016 m. Punsco ir Seinų apylinkėse vykusias ekspedicijas sukaupytų garso įrašų medžiaga (apie 200 val.)⁵. Tiriant surinktus duomenis, remtasi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve saugomų XX a. 8–9 deš. garso įrašų medžiaga (daugiau nei 40 val.)⁶, publikuotų ir rankraštinių tekstų faktais, straipsnių, monografių, diplominių darbų ir kitų rašytinių šaltinių pavyzdžiais.

Garsiniuose ir rašytiniuose tiriamų šnektų šaltiniuose rasta medžiaga palyginta su pietvakarinių pietų aukštaičių areale XX a. 8–10 deš. – XXI a. pr. užrašytais duomenimis. Punsco ir Seinų šnektų ir pietvakarinių pietų aukštaičių patarmės dalies lyginamoji analizė pasirinkta neatsitiktinai. 2014–2016 m. atliktas Lenkijos lietuvių šnektų tyrimas parodė, kad tiriamos šnėktos kirčiavimo sistema ir kalbos dalių morfologinėmis struktūromis yra panašiausios būtent į vakarinį (ypač pietvakarinį) pietų aukštaičių patarmės arealą. Esminis aptariamų patarmės dalių skirtumas – Punsco ir Seinų šnektoms būdingas didžiulis tiesioginis lenkų kalbos poveikis, kurio nepatiria Lietuvos ir Lenkijos sienos atribotas pietvakarinis patarmės arealas.

2. Su lenkų kalba, kuriai būdingas pastovus kirtis priešpaskutiniame skiemenyje, pirmiausia sietinas Punsco ir Seinų šnektose vyraujantis moteriškosios ir vyriškosios giminės cirkumfleksinių kamienų vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formų pastovus kirtis, pvz.:

ā kamienas: *blogà* (4), vns. įnag. *blogà* / *blōga*, dgs. gal. *blogàs* / *blōgas*, *dienà* (2), vns. įnag. *dienà* / *diēna*, dgs. gal. *dienàs* / *diēnas*, *knygà* (2), vns. įnag. *knygà* / *knỹga*, dgs. gal. *knygàs* /

⁵ 2013 m. ekspedicija finansuota pagal Lietuvos mokslo tarybos administruojamą Europos struktūrinių fondų projektą *Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida* (VP1-3.1-ŠMM-07-K priemonė „Parama mokslininkų ir kitų tyrėjų mokslinei veiklai (Visuotinė dotacija)“). 2014–2015 m. ekspedicijos finansuotos Lietuvos mokslo tarybos lėšomis (projektas *Lietuvių tarmių kaita XXI a. pradžioje: Punsco apylinkių šnektos* (LIT-8-85). Tarmių garso įrašai saugomi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve.

⁶ Laikantis to meto tradicijos daugiausia kalbinti vyriausiosios kartos atstovai, gerai kalbantys tarmiškai, t. y. pietų aukštaičių patarme.

knỹgas, krũvà (4), vns. įnag. *krũvà / krũva*, dgs. gal. *krũvàs / krũvas*, *mèsà* (4), vns. įnag. *mèsà / mẽsa*, *vietà* (2), dgs. gal. *vietàs / viẽtas* ir kt.⁷;

a kamienas: *aĩtras* (4), *antrũ / aĩtru*, *antrũs / aĩtrus*; *blõgas* (4), *blogũ / blõgu*, *blogũs / blõgus*, *bũdas* (2), *bũdũ / bũdũ*, *klẽckas* (4), *kleckũs / klẽckus*, *kviẽtkas* (2), *kvietkũ / kviẽtku*, *kvietkũs / kviẽtkus*, *lãpas* (2), *lapũs / lãpus*, *sõdas* (2), *sodũs / sõdus*, *žỹdas* (4/2), *žydũ / žỹdu*, *žydũs / žỹdus*; *aguĩrkas* (2), *agurkũs / aguĩrkus*, *anũkas* (2), *anũkũ / anũku*, *anũkũs / anũkus*, *baravỹkas* (2), *baravykũs / baravỹkus*, *burõkas* (2), *burokũs / burõkus*, *dalỹkas* (2), *dalykũ / dalỹku*, *dalykũs / dalỹkus*, *kopũstas* (2), *kopũstũs / kopũstus*, *nopẽrskas* (2) „antpirštis“, *noperskũ / nopeĩrsku*, *noperskũs / nopeĩrskus* ir kt.;

*ia*₁ kamienas: *lẽšis* (2), *lẽšiũs / lẽšius*, *šõkiai* (2), *šõkiũs / šõkiaus*; *begal̃vis* (2), *begalviũ / begal̃viu*, *išilgĩnis* (2), *išilginiũ / išilgĩniu*, *išilginiũs / išilgĩnius*, *kasdiẽnis* (2), *kasdieniũs / kasdiẽnius*, *kareĩvis* (2), *kareiviũ / kareĩviu*, *kareiviũs / kareĩvius*, *karõliai* (2), *karoliũs / karõlius*, *ukrainiẽtis* (2), *ukrainiečiũs / ukrainiečius*, *vakarĩnis* (2), *vakariniũs / vakarĩnius*, *žilagaĩvis* (2), *žilagalviũs / žilagaĩvius* ir kt.;

iā kamienas: *kũčios* (4) *kũčiàs / kũčias*, *patogĩ* (4), *patogiàs / patõgias* ir kt.;

ē kamienas: *kõšė* (2), *košė / kõše*, *košės / kõšes*, *laũmė* (2), *laumės / laũmes*, *rõžė* (2), *rožės / rõžes*, *veĩtė* (2), *vertė / veĩte*, *vertės / veĩtes*; *daržõvė* (2), *daržovė / daržõve*, *daržovės / daržõves*; *kasdiẽnė* (2), *kasdienės / kasdiẽnes*, *ukrainiẽtė* (2), *ukrainietė / ukrainiẽte*, *ukrainietės / ukrainiẽtes* ir kt.;

u kamienas: *įdomũs* (4), *įdomiũ / įdõmiu*, *įdomiũs / įdõmius*, *patogũs* (4), *patogiũ / patõgiu*, *patogiũs / patõgius* ir kt.;

iu kamienas: *krỹžius* (2), *krỹžiũs / kryžiũs*, *spiečiũs* (4) / *spiẽčiũs* (2), *spiečiũ / spiẽčiu*, *spiečiũs / spiẽčius*; *gaspadorĩus* (2) „šeimininkas“, *gaspadoriũs / gaspadõrius* ir kt.

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formų kamieno kirtį labiau linkę apibendrinti vardažodžiai, kurių kirčiuoto skiemens pagrindą sudaro ilgieji balsiai arba diftongoidai *ie*, *uo*. Pagal koloninio kirčiavimo modelį dažniau kamiene kirčiuojamos antrosios kirčiuotės vardažodžių formos. Tiriamose vietovėse, kaip ir kitose periferinėse šnektose, kamieno kirtis būdingesnis seniesiems baritoninio kirčiavimo skoliniams iš slavų kalbų, pvz.: *blỹnas*, *grỹbas*, *põnas*, *rõzas*, *rũbas*, *viẽdras*; *anũkas*, *baravỹkas*, *burõkas*, *karõliai*, *kopũstas* ir kt. (Ragaišienė 2016: 164).

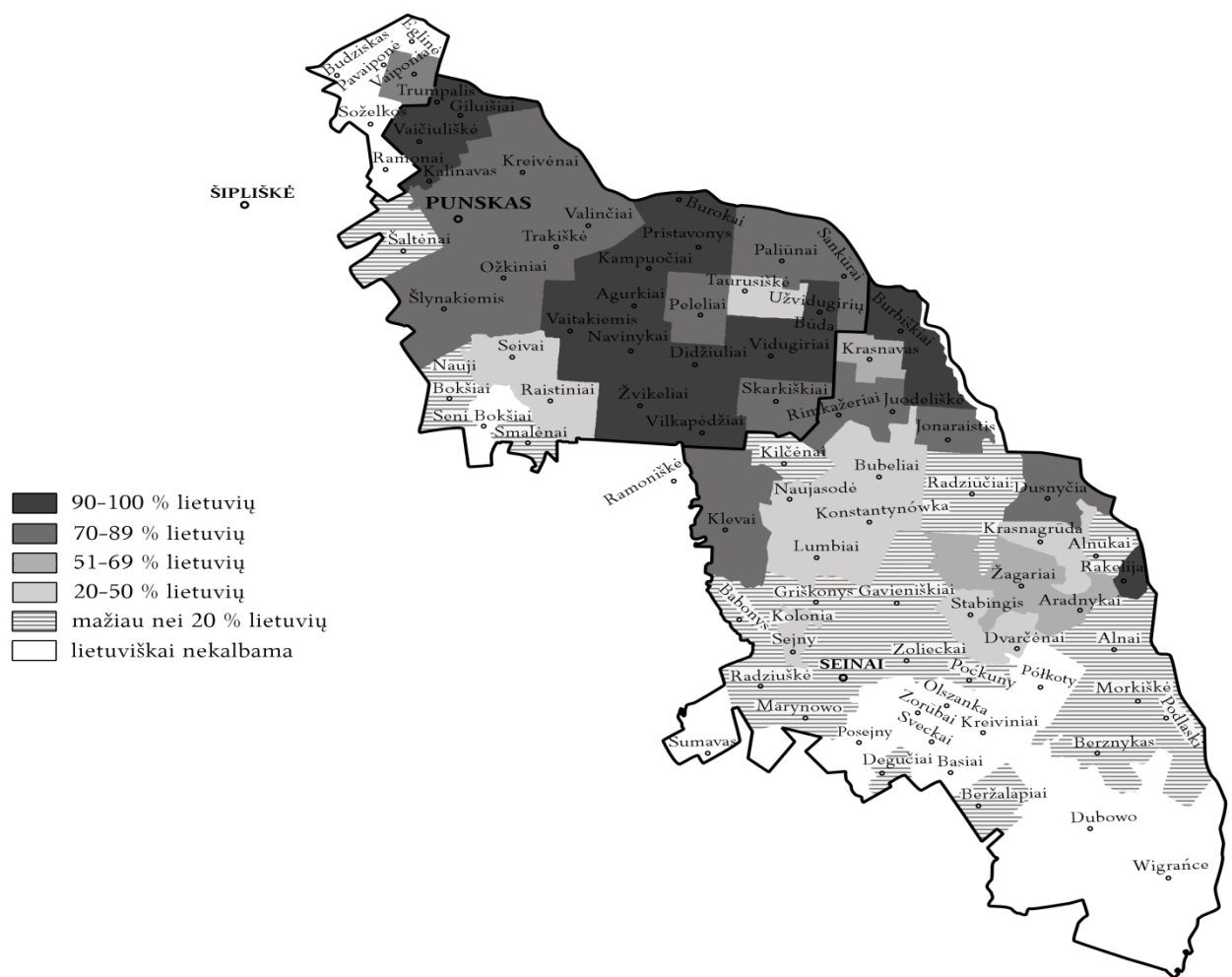
Punsko ir Seinų šnektose aptariamų kamienų vardažodžiams būdingi skirtingi akcentuacijos polinkiai. Vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formų dviejų kirčiavimo tipų – koloninio ir galūninio – modelis tiriamose šnektose, regis, įsitvirtinęs tik produktyviųjų *ā*, *a*

⁷ Teikiant linksnių formų akcentinius variantus pirmoji nurodoma paradigminė forma, nors kai kurių žodžių ji gali būti vartojama ir rečiau, t. y. laikytina gretimine.

ir *ia₁* kamienų. Produktiviojo *ē* kamieno žodžių koloninio kirčiavimo paradigma dar tik pradėjusi formuotis (rasta tik keliolikos žodžių pavienių kamieninio kirčiavimo formų). Skirtingą aptariamų kamienų akcentuacijos raidą galėjo lemti įvairios priežastys. Neabejotina, kad vyriškųjų *a* ir *ia₁* kamienų daiktavardžių dvejopam daugiskaitos galininko formų kirčiui įsitvirtinti palankias sąlygas sudarė ir tiriamose šnektose rekonstruojamas dviejų daugiskaitų – paprastosios ir kuopinės – akcentinis ir semantinis modelis, plg. *klebōnas* (2) → *klebōnai, klebōnus / klebonai, klebonūs; veřšis* (2) → *veřšiai, veřšiu, veřšius / veřšiai, veřšiū, veřšiūs* (Ragaišienė 2016: 165, 170). Moteriškojo *ē* kamieno žodžių, nepatiriančių šio modelio poveikio, kamieninį kirtį, ko gero, imta apibendrinti kiek vėliau nei vyriškosios giminės kamienų vardažodžių. Kitaip sakant, pagal susidariusį produktyviųjų *a* ir *ia₁* kamienų akcentinį modelį ilgainiui imta kirčiuoti ir kitų kamienų vardažodžius – analogijos būdu išlyginti akcentinę paradigmą slavų kalbų pavyzdžiu.

Atlikus statistinę medžiagos analizę paaiškėjo, kad Lenkijos lietuvių šnektų atstovai nagrinėjamų vardažodžių vienaskaitos įnagininką ir daugiskaitos galininką labiau linkę kirčiuoti kamiene. Beveik dviejų trečdalių dvejopai kirčiuojamų šių linksnių formų pagrindiniu laikytinas pastovaus kirčiavimo variantas, pvz.: *sijōnas* (2), *sijōnu / sijonū, sijōnus / sijonūs, šiēnas* (4), *šiēnu / šienū, šiēnus / šienūs, viēdras* (2), *viēdru / viedrū, viēdrus / viedrūs* ir kt. Ypač paplitusios daugiskaitos galininko kamieninio kirčiavimo formos. Pavyzdžiui, visame tiriamų šnektų plote *a₁* kamieno žodžių *kviētys, lēšis, miēžis, šōkiai* vyrauja šaknyje kirčiuojamos formos *kviēčius, lēšius, miēžius, šōkius*. Galūninio kirčiavimo atvejai *kviečiūs, lēšiūs, miežiūs, šokiūs* sudaro tik apie trečdalį sukaupytų duomenų.

Geolingvistinė medžiagos analizė rodo, kad kamiene kirčiuojamos vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formos užrašomos visame plote. Tačiau jų paplitimas konkrečiose šnektose yra nevienodas. Akivaizdu, kad formų vartosenos dažnumas susijęs su lietuvių kalbos paplitimu tiriamoje teritorijoje (žr. 1 pav.). Kamieninio kirčiavimo atvejai dažniau vartojami suslavėjusiuose kaimuose. Pavyzdžiui, Smalėnų, Seivų, Raistinių ir kt. apylinkėse gyvenančių pateikėjų kalboje, galima sakyti, vyrauja pastovaus kirčiavimo formos. Šiose šnektose jos sudaro apie 85 proc. užrašytų vartosenos atvejų. Čia kai kurių žodžių, regis, vartojamos jau tik kamiene kirčiuojamos formos. Pavyzdžiui, suslavėjusių Šaltėnų ir Seivų kaimų gyventojai daugiau nei pusės straipsnyje nurodytų vardažodžių vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formas kirčiuoja pastoviai. Arčiausiai pietvakarinių pietų aukštaičių esančiose gyvenamosiose vietovėse – Pristavonių, Burokų, Sankūrų, Rakelijos, Dusnyčių, Žagarių ir kt. kaimuose – jos sudaro daugiau nei pusę (apie 62 proc.) rastų vartosenos atvejų. Šioje ploto dalyje dar gana gerai išlaikytas dvejopas abiejų linksnių formų kirtis, nors pastarųjų metų garso įrašuose baritoninio kirčiavimo formų randama ir daugiau.

1 pav. Lietuvių kalbos paplitimas Punksko ir Seinų apylinkėse (2014–2016 m. duomenys)⁸

Palyginus tiriamų ir kitų pietų aukštaičių šnektų duomenis matyti, kad aptariamų linksnių kamieninio kirčiavimo formos vyrauja tik Punksko ir Seinų teritorijoje. Čia jos sudaro daugiau kaip du trečdalius, pietvakarinėje ploto dalyje – beveik pusę, o pietinėse šnektose – ketvirtadalį rastų vartosenos atvejų (Ragaišienė 2016: 164). Tai rodo, kad negalima kalbėti apie apibendrintas koloninio kirčiavimo tendencijas visame pietų aukštaičių plote. Tiriamoji medžiaga patvirtina tyrėjų prielaidas, kad polinkis išlyginti cirkumfleksinio kamieno vardažodžių akcentinę paradigmą tiesiogiai sietinas su lenkų kalba. Tikėtina, kad vis labiau Punksko ir Seinų šnektose įsigalintis koloninis kirčiavimas, kaip reiškiny, yra palyginti nesenas. Tai pirmiausia rodo XX a. antros pusės ir XXI a. pradžios garso įrašų medžiaga. Atlikus lyginamąją duomenų analizę paaiškėjo, kad XX a. 8–9 deš. įrašuose rasta penktadaliu mažiau kamieninio kirčiavimo formų nei 2013–2016 m. garsiniuose šaltiniuose. Be to, šią prielaidą, kad ir netiesiogiai, remia iki šiol išlaikytas

⁸ Žemėlapis publikuotas 2016 m. išleistoje kolektyvinėje monografijoje *Lietuvių tarmių kaita XXI a. pradžioje: Lenkijos lietuvių šnektos*, p. 97. Žemėlapi piešė Laura Geržotaitė.

cirkumfleksinės šaknies žodžių vyriškosios giminės dviskaitos formų galūninis kirtis, pvz.: *dù anūkù, diedù, gaspadoriù, kartù, metrù, metù, medžiù, miežiù, skyriù, spiečiù, šimtù, tonù, vaikù, viedrù, zlotù* ir kt.

Tiriamose šnektose vis labiau įsigali koloninis kirtis – kamiene linkstama kirčiuoti ne paskiras formas, o išlyginti visą akcentinę paradigmą lenkų kalbos pavyzdžiu. Tai pirmiausia rodo kamiene dažnai kirčiuojamos produktyviojo *a* kamieno vienaskaitos vietininko formos, pvz.: *kopūstas* (2), *kopūstè / kopūste*, *sōdas* (2), *sodè / sōde* ir kt. Punsco ir Seinų plote gausu ir dvejopai kirčiuojamų *ā* ir *iā* kamienų vienaskaitos vardininko formų, pvz.: *kultūra / kultūrā, smetóna / smetonā, skryniā / skrýnia* ir kt.

Punsco ir Seinų šnektose moteriškosios giminės kamienų dviejų tipų akcentinį modelį linkstama apibendrinti koloninio kirčiavimo paradigmos naudai, plg. *slyvā* (2), *slyvā / slýva, slyvās / slývas* → *slýva* (1), *vyšniā* (2), *vyšniā / vỹšnia, vyšniās / vỹšnias* → *vỹšnia* (1). Kamieninio kirčio įsigalėjimą rodo tam tikrai semantinei grupei ir (arba) darybiniam tipui priklausančių žodžių kirčiavimas pagal tą patį modelį. Pavyzdžiui, priesagos *-ykla* vedinių, turinčių pirmosios ir antrosios kirčiuočių gretybių, visame tiriamų šnektų plote labiau paplitusios pastovaus kirčiavimo formos, pvz.: *džiovýkla* (1) / *džiovyklā* (2), *ganýkla* (1) / *ganyklā* (2), *kepýkla* (1) / *kepyklā* (2), *liejýkla* (1) / *liejyklā* (2), *mokýkla* (1) / *mokyklā* (2), *rūkýkla* (1) / *rūkyklā* (2) ir kt. Galūninio kirčiavimo atvejų rasta gerokai mažiau nei priesagoje kirčiuojamų formų (jos sudaro tik apie 35 proc.). Pastebėtina, kad antrąją kirčiuotę liudijančios formos dažniau vartotos XX a. 8–9 deš. įrašuose (apie 49 proc.). Pastovaus kirčiavimo formos dažniau užrašomos ir dvejopai kirčiuojamų *iā* kamienų daiktavardžių *bažnýčia* (1) / *bažnyčiā* (2), *grabnýčia* (1) / *grabnyčiā* (2), *koplýčia* (1) / *koplyčiā* (2). Antrosios kirčiuotės formos geriausiai išlaikytos ties pasieniu su Lietuva išsidėsčiusiuose kaimuose – Žagariuose ir Rakelijoje. Likusioje ploto dalyje rasta tik pavienių kilnojamąjį kirtį liudijančių atvejų⁹.

Taigi Punsco ir Seinų šnektose naujai atsiradusi cirkumfleksinio kamieno vardažodžių koloninio kirčiavimo paradigma iš vartosenos stumia antrąją kirčiuotę. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad daugeliu atvejų gretiminė paradigma jau laikytina pagrindiniu kirčiavimo variantu.

Tikėtina, kad ilgainiui ims „klibėti“ ir ketvirtosios kirčiuotės vardažodžių sistema. Analogijos būdu šių žodžių taip pat turėtų susiformuoti dviejų tipų akcentinis modelis. Juolab kad tokios vartosenos pavyzdžių tiriamose šnektose jau esama, pvz.: *añtras* (4), *antrù / añtru, antrùs / añtrus, blōgas, -à* (4), *blogù / blōgu, blogùs / blōgus, blogà / blōga, blogàs / blogas, patogùs, -ì* (4),

⁹ Pietų aukštaičių, rytų aukštaičių vilniškių ir kt. šnektose pastebima tendencija naujesnio sluoksnio slavizmus bei naujai į tarmę atėjusius žodžius kirčiuoti pastoviai, pvz.: *bažnýčia, koplýčia, mokýkla, vālanda* ir kt. (Leskauskaitė 2006: 39).

patogiù / patōgiu, patogiùs / patōgius, patogiàs / patōgias ir kt. Iš pateiktų duomenų matyti, kad galūninio kirčiavimo paradigmos žodžius linkstama kirčiuoti kilnojamuoju kirčiu. Susidariusios koloninio kirčiavimo pavyzdžių kol kas neužfiksuota, bet jų atsiradimo galimybė neatmestina, plg. *blogà* (4), vns. įnag. *blogà / blōga*, dgs. gal. *blogàs / blōgas* → vns. vard. *blogà*, vns. įnag. *blōga*, dgs. gal. *blōgas* → vns. vard. *blōga*, vns. įnag. *blōga*, dgs. gal. *blōgas*.

3. Dviejų kirčiavimo tipų – koloninio ir galūninio – modelis veikia ir akūtinio kamieno vardažodžių kirčiavimą. Su šiuo modeliu Punsco ir Seinų šnektose pirmiausia sietini priesagų vedinių akcentuacijos polinkiai ir pokyčiai.

Koloniniu kirčiu aiškintinas priesagos *-iena* vedinių, reiškiančių mėsos pavadinimus, pirmosios kirčiuotės įsigalėjimas, pvz.: *antíena* (1) / *antienà* (3) kt. Šių vedinių priesaginio kirčiavimo formos sudaro daugiau kaip du trečdalius rastų vartosenos atvejų, plg. pastoviai tiriamose šnektose kirčiuojamus daiktavardžius *kalakutíena*, *paukščíena* ir *triušíena*. Dvejopai kirčiuojamų žodžių pagrindinis variantas yra pirmosios kirčiuotės, pvz.: *kiaulíena* (1) / *kiaulienà* (3), *viščíena* (1) / *viščienà* (3) ir kt. Gretiminės kilnojamojo kirčiavimo formos dažniau užrašomos arčiausiai Lietuvos sienos esančiose gyvenamosiose vietovėse – Burokų, Rakelijos, Dusnyčios ir kt. kaimuose. Likusioje ploto dalyje vyrauja priesaginio kirčiavimo atvejai.

Punsco ir Seinų gyvenamosiose vietovėse aptariamų vedinių kirčiavimas kiek skiriasi nuo kaimyninių pietvakarinių pietų aukštaičių šnektų. Čia toje pačioje šnektose dvejopos akcentuacijos atvejų, galima sakyti, nerasta iš viso (Ragaišienė 2010: 244). Pietvakariniame patarmės areale vartojamos šakninio, pvz., *ántiena* (1), arba kilnojamojo kirčiavimo, pvz., *žqsiēna* (3), formos. Pietų aukštaičių šnektose priesagos *-iena* daiktavardžius labiau linkstama kirčiuoti pagal trečiąją kirčiuotę. Tai geriausiai matyti iš visame patarmės plote užrašytų žodžių *kiauliena* ir *vištiēna* kirčiavimo variantų vartosenos. Baritoninio kirčiavimo variantai aptinkami palyginti retai, jie paprastai vartojami kaip gretiminiai (LKA II 192; žml. Nr. 111).

Pagal pastovaus ir kilnojamojo kirčiavimo paradigmas Punsco ir Seinų šnektose kirčiuojami ir vediniai, reiškiantys kultūrinių augalų augtąsias vietas, pvz.: *avižienà* (3) / *avižíēna* (1), *dobilienà* (3) / *dobilíēna* (1) ir *rugienà* (3) / *rugíēna* (1). Pietvakarinėse šnektose aptariamai vediniai kirčiuojami pagal kilnojamojo kirčiavimo paradigmą, pvz., *avižienà* (3), *miežienà* (3), *rugienà* (3) ir kt. Iš turimos medžiagos matyti, kad tiriamose šnektose šių vedinių taip pat įsigali priesaginis kirtis. Trečiąją kirčiuotę liudijančios formos XX a. 7–9 deš. šaltiniuose sudaro apie 70 proc., o 2013–2015 m. garso įrašuose – mažiau nei 60 proc. nagrinėjamų atvejų. Kai kuriose gyvenamosiose vietovėse aptariamų vedinių jau XX a. pabaigoje, regis, buvo apibendrintas pastovaus kirčiavimo modelis. Pavyzdžiui, Kreivėnų apylinkėse daiktavardžiai *avižíēna*, *dobilíēna*, *miežíēna*, *rugíēna* ir kt. kirčiuojami tik priesagoje (plg. Sorokaitė 1992: 150).

Taigi ilgainiui Punsco ir Seinų šnektose galimas pastovaus kirčiavimo paradigmos apibendrinimas visam darybos tipui analogijos būdu, plg. *kiauliena* (1) / *kiaulienà* (3) → *kiauliena* (1); *rugienà* (3) / *rugiena* (1) → *rugiena* (1).

Su koloninio ir galūninio modeliu sietinas ir priesagos *-ėja* daiktavardžių, reiškiančių moteriškosios giminės pavadinimus pagal profesiją, dvejopas kirtis, pvz.: *audėja* (3) / *audėja* (1), *siuvėja* (1) / *siuvėja* (3) ir kt. Punsco ir Seinų šnektose šiems daiktavardžiams būdingas akcentinis variantiškumas – kirčiavimas pagal pastovaus ir (arba) kilnojamojo kirčiavimo paradigmas. Žodžiai, neturintys akcentinių variantų, taip pat liudija šios priesagos vedinių dvejoją kirtį, plg. *kūrėja* (1), *melžėja* (1), *pardavėja* (1), *vedėja* (1), *virėja* (1); *braukėja* (3), *krėtėja* (3), *grėbėja* (3), *mezgėja* (3), *padėjėja* (3) ir kt.

Pietvakarinėje ir pietinėje pietų aukštaičių ploto dalyje priesagos *-ėja* vediniai turi kilnojamąją kirtį ir kirčiuojami pagal trečiąją kirčiuotę, gretiminės pastovaus kirčiavimo formos užrašomos labai retai (Leskauskaitė 2006: 52; 2016: 57; Ragaišienė 2010: 130–131; 2009: 41; Leskauskaitė, Ragaišienė 2016: XVIII ir kt.). Lyginamoji analizė leidžia daryti prielaidą, kad Punsco ir Seinų šnektose įsigalinti aptariamų vedinių priesaginio kirčiavimo paradigma gali būti neseniai susidariusi. Juolab kad priesagoje linkstama kirčiuoti neseniai į šnektas atėjusius žodžius.

Dviejų kirčiavimo tipų – koloninio ir galūninio – modelis veikia ir priesaginių būdvardžių kirčiavimą. Pirmiausia tai pasakytina apie pagal pastovaus ir kilnojamojo kirčiavimo paradigmas kirčiuojamus vedinius, įvardijančius jauniklius vesiančius, turėsiančias pateles, pvz., *kumelīgà* (3) / *kumelīga* (1), *ožkingà* (3) / *ožkinga* (1), *paršingà* (3) / *paršinga* (1) ir kt. Punsco ir Seinų šnektose šių vedinių vyrauja kilnojamojo kirčiavimo formos (jos sudaro apie 73 proc. užrašytų atvejų). Pietvakarinėse pietų aukštaičių šnektose aptariamais priesagos *-inga* būdvardžiais kirčiuojami pagal trečiąją kirčiuotę, pvz.: *paršingà* (3), *veršingà* (3) ir kt. (Leskauskaitė 2006: 54; Ragaišienė 2015: 290). Dalies šių žodžių priesagos kirtis Punsco ir Seinų šnektose gali būti išlaikytas iš seno, plg. *veršis* (2) → *veršingà* (3) / *veršinga* (1) ir kt. Vedinių, grindžiamų kilnojamojo kirčiavimo daiktavardžiais, pirmoji kirčiuotė, ko gero, apibendrinta analogijos būdu, plg. *ėras* (3) → *ėringà* (3) / *ėringa* (1) ir kt. Taigi aptariamų būdvardžių kirčiavimo polinkiams akcentinis pamatinių žodžių statusas didesnės įtakos neturi. Jų dvejopas kirtis išlyginamas analogijos būdu.

Ne tik semantikos, kirčiavimo analogijos, bet ir kontaktų su lenkų kalba gali būti nulemtas ir kai kurių priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžių antrosios kirčiuotės susidarymas ir (arba) įsitvirtinimas tiriamose šnektose (plačiau žr. Ragaišienė 2015: 295–296). Pirmiausia tai pasakytina apie paskirtį reiškiančius vedinius, grindžiamus pastovaus kirčiavimo daiktavardžiais, pvz.: *kelninis* (plg. *kėlnės* 1) *áudeklas*, *miltinis* (plg. *miltai* 1) *kùbilas* ir kt. Tikėtina, kad skirtingomis reikšmėmis

vartoti būdvardžiai kurį laiką galėjo būti skiriami ir kirčiu, plg. *bulvìnis blýnas* (iš bulvių pagamintas) ir *bùlvinis laũkas* (kuriame bulvės auga)¹⁰. Koloninio kirčio įsigalėjimas tiriamose šnektose galėjo būti vienas iš veiksnių, lėmusių akcentinės ir semantinės priešpriešos nykimą, plg. *liepìnis medùs* / *liepìnis mēdis* (plg. *lėpa* 1), *vyšnìnis pyrãgas* / *vyšnìnė málka* (plg. *vyšnià* 2 / *výšnia* 1). Šių būdvardžių šakninio kirčiavimo atvejų rasta mažiau nei priesagoje kirčiuojamų formų, plg. dar *bulvìnis* / *bùlvinis blýnas*.

Atkreiptinas dėmesys ir į priesagos *-okas*, *-a* būdvardžių akcentuacijos polinkius. Šių žodžių kirčiavimas taip pat skiriasi nuo kitų pietų aukštaičių šnektų. Punsco ir Seinų šnektose esama tam tikrų vyriškosios ir moteriškosios giminės formų akcentuacijos skirtumų. Vyriškosios giminės būdvardžių rasta morfologinių, tiksliau, kaitybos variantų, pvz.: *ankstókas* / *ankstokùs*, *aštrókas* / *aštrokùs*, *smarkókas* / *smarkokùs* ir kt. Dvejopai dažniau nei kitų linksnių kirčiuojamos moteriškosios giminės vienaskaitos vardininko formos, pvz.: *gerokà* / *geróka*, *lengvokà* / *lengvóka*, *storokà* / *storóka*, *šaltokà* / *šaltóka* ir kt. Neabejotina, kad aptariamų vedinių akcentuacijos polinkiai tiesiogiai sietini su dviejų tipų akcentiniu modeliu.

Atkreiptinas dėmesys į sudurtinių būdvardžių su jungiamuoju balsiu kirčiavimą Punsco ir Seinų šnektose. Iš turimos medžiagos matyti, kad ne visada dūriniuose vyksta kamieno priegaidės kaita, pvz.: *šešiamárgis*, *šviesiapláukis* (Uzdila 1963: 95), *kreivakójis*, *-ė* ir kt. Kai kurių dūrinių antrajame dėmenyje išlaikyta pamatinio žodžio šaknies priegaidė. Tokių vartosenos atvejų nemažai užrašyta Kreivėnų šnektose, pvz.: *ilgakójis*, *-ė*, *ilganósis*, *-ė*, *pailgavéidis*, *-ė*, *kietasirdis*, *-ė* (Sorokaitė 1992: 157). 2013–2016 m. Kreivėnų ir Punsco šnektų garso įrašuose taip pat rasta tokios vartosenos atvejų, pvz.: *kietasirdė*, *rausvavéidis*, *žalmárgis*, *-ė* ir kt. Neatmestina galimybė, kad šiais atvejais galimas fakultatyvus tvirtagalių dvigarsių priegaidės spūdzio perkėlimas iš antrojo dėmens į pirmąjį. Šis reiškinytis pastebėtas ir kitose periferinėse šnektose, kurias stipriai veikia slavų kalbos (Mikulėnienė 1993: 95–104; Mikulėnienė, Morkūnas 1997: 16; Leskauskaitė 2006: 39; Ragaišienė 2015: 301). Pamatinio žodžio šaknies tvirtapradės priegaidės išlaikymas, kad ir netiesiogiai, gali būti nulemtas ir koloninio kirčio, plg. *žalmařgis* → *žalmargiù* / *žalmařgiu*, *žalmargiùs* / *žalmařgius* → *žalmařgiu* / *žalmárgiu*, *žalmařgius* / *žalmárgius* → *žalmárgis*¹¹.

Dvejopai – pagal pirmąją ir trečiąją kirčiuotę – linkstama kirčiuoti ir skaitvardžius *aštuoni*, *aštuonios*, *septyni*, *septynios* ir *devyni*, *devynios*. Arčiausia kaimyninių pietvakarinių pietų aukštaičių esančių kaimų gyventojai šiuos skaitvardžius dažniau kirčiuoja pagal trečiąją kirčiuotę (aptariamų formos sudaro apie 53 proc.). Punsco ir gretimų kaimų pateikėjų kalboje vyrauja pirmosios akcentinės paradigmos formos (jos sudaro apie 72 proc. nagrinėjamų atvejų). Suslavėjusioje ploto

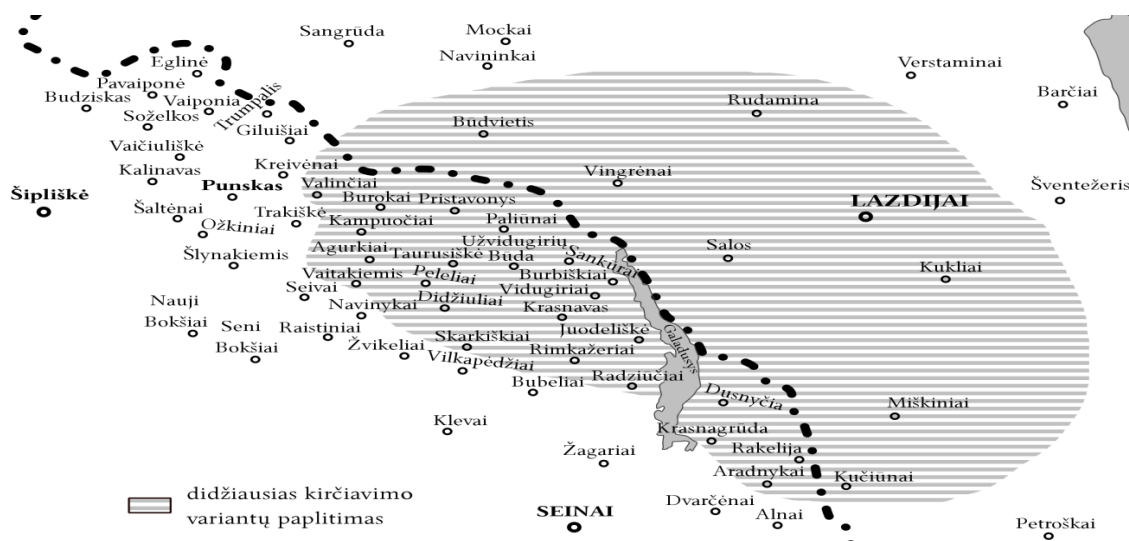
¹⁰ Analogiškos vartosenos atvejų rasta ir pietinėse pietų aukštaičių šnektose, plg. *bulbìnis blýnas*, *bulbìnė kōšė* ir *bùlbinis maišas* (Lazauskaitė-Ragaišienė 2008: 98; Leskauskaitė, Ragaišienė 2016: 142–143).

¹¹ Formos su priegaidės kaita paliudytos XX a. 7 deš. rašytinių šaltinių (Uzdila 1963: 95). Tvirtapadiškai kirčiuojamų formų rasta garso įrašuose. Dėl medžiagos stokos nėra galimybių nustatyti, kuris variantas yra vyraujantis.

dalyje (Šaltėnų, Smalėnų ir kt. kaimuose), galima sakyti, apibendrinta pastovaus kirčiavimo paradigma.

4. Punsco ir Seinų šnektų medžiaga rodo, kad esama dviejų tipų – koloninio ir galūninio – kirčiavimo modelio sąveikos su kitais akcentiniais modeliais ir reiškiniiais. Kaip minėta, tvirtagališkai kirčiuojamų vyriškųjų kamienų daiktavardžių dvejopam daugiskaitos galininko formų kirčiui įsitvirtinti palankias sąlygas sudaro tiriamose šnektose rekonstruojamas dviejų daugiskaitų – paprastosios ir kuopinės – akcentinis ir semantinis modelis.

Su kuopine daugiskaita siejamų iš seno kilnojamą kirčiavimo paradigmą priklausančių daiktavardžių daugiskaitos galininko formų, pvz., *grúdas* (3), *grúdas* / *grūdùs*, vartojimas taip pat gali būti palaikomas dviejų tipų akcentinio modelio. Šios formos Punsco ir gretimų kaimų apylinkėse beveik du kartus dažniau užrašomos nei kitapus Lietuvos ir Lenkijos sienos esančiose pietvakarinėse pietų aukštaičių šnektose, priskiriamose didžiausio akcentinio variantiškumo centrui (žr. 2 pav.). Taigi neatmestina galimybė, kad ypač dažnai Punsco ir Seinų šnektose randamų linksniuojamųjų žodžių trečiosios (rečiau – pirmosios) kirčiuotės kamieninio ir galūninio kirčiavimo formų išlaikymą lemia ne tik rekonstruojamas dviejų daugiskaitų – paprastosios ir kuopinės – modelis, akcentinės paradigmos išlyginimas, analogija, bet ir polinkis slavų kalbų pavyzdžiu apibendrinti koloninio ir oksitoninio kirčiavimo paradigmas.

2 pav. Didžiausias kirčiavimo variantų paplitimas pietvakarinėje pietų aukštaičių ploto dalyje¹²

Akcentinių modelių sąveikos pavyzdžių tiriamose šnektose galima rasti ir daugiau. Pagal dviejų daugiskaitų – paprastosios ir kuopinės – modelį kirčiuojami ir priesagos *-ynas*

¹² Žemėlapis publikuotas 2016 m. išleistoje kolektyvinėje monografijoje *Lietuvių tarmių kaita XXI a. pradžioje: Lenkijos lietuvių šnektos*, p. 140. Žemėlapį piešė Laura Geržotaitė.

vediniai, žymintys augalų ar šiaip gamtos daiktų (rečiau – gyvų būtybių) telkinius, pvz.: *alksnýnas* (3/1), *kvajýnas* (3/1), *uogýnas* (3/1) ir kt. (Lazauskaitė-Ragaišienė 2001: 247; Ragaišienė 2016: 165–166). Nors Punsko ir Seinų šnektose, kaip ir pietų aukštaičių plote, šios priesagos daiktavardžius linkstama kirčiuoti pagal kilnojamojo kirčiavimo paradigmą, gretiminių pastovaus kirčiavimo formų išlaikymas, kad ir netiesiogiai, gali būti nulemtas ir vis labiau įsigalinčio dviejų tipų akcentinio modelio.

Aptariamų modelių sąveiką bene geriausiai rodo daiktavardžių, įvardijančių prietaisus, įrankius, akcentuacijos polinkiai, pvz.: *bruktùvas* (2) / *brùktuvas* (3^b), *laužtùvai* (2) / *laužtuvaĩ* (3^a) ir kt. Dvejopas šių vedinių kirtis, ko gero, sietinas su dviejų daugiskaitų – paprastosios ir kuopinės – modeliu, pvz.: *brauktùvai* (2) / *brauktuvaĩ* (3^b), *mintùvai* (2) / *mintuvaĩ* (3^a) ir kt. Suslavėjusioje ploto dalyje juos linkstama kirčiuoti pagal vieną paradigmą – labiau paplitusios antrosios kirčiuotės formos. Čia rasta ir pavienių daugiskaitos galininko priesaginio kirčiavimo formų, pvz.: *bruktùvas* (2), *bruktuvùs* / *bruktùvus*, *mestùvai* (2), *mestuvùs* / *mestùvus* ir kt. Šių atvejų atsiradimas aiškintinas koloninio kirčiavimo paradigmos įsitvirtinimu.

Apibendrinant galima teigti, kad aptartaisiais atvejais veikia analogijos dėsnis, t. y. diachroniniu požūriu skirtingi akcentiniai modeliai palaiko vienas kitą ir formuoja apibendrintas vardažodžių pastovaus ir galūninio kirčiavimo paradigmas. Šių modelių sąveika ir yra viena iš vardažodžių variantiškumo priežasčių Punsko ir Seinų šnektose.

Išvados

Punsko ir Seinų šnektose linkstama išlyginti kilnojamojo kirčiavimo vardažodžių paradigmą lenkų kalbos pavyzdžiu, t. y. pereiti prie dviejų kirčiavimo tipų – koloninio (pastovaus) ir galūninio – modelio.

Lenkų kalbos, turinčios pastovų kirtį priešpaskutiniame skiemenyje, poveikiu gali būti aiškinamas: 1) dvejopas vardažodžių vienaskaitos įnagininko, daugiskaitos galininko ir kt. linksnių formų kirtis; 2) priesaginių vardažodžių gretiminių pirmosios arba antrosios kirčiuotės susidarymas ir (arba) išlaikymas; 3) polinkis koloninį kirtį apibendrinti viso darybos tipo vediniams nepriklausomai nuo jų pamatinių žodžių akcentuacijos.

Dviejų tipų akcentinis modelis yra viena iš priežasčių, lemiančių vardažodžių akcentuacijos įvairavimą. Daugiausia pagal šį modelį kirčiuojamų atvejų rasta lietuviškojoje ploto dalyje – arčiausiai pietvakarinių pietų aukštaičių esančiose gyvenamosiose vietovėse (žr. 2 pav.). Koloninio ir galūninio kirčiavimo formų paplitimo plotas sutampa su didžiausio pietų aukštaičių patarmės akcentinio variantiškumo arealu.

Dviejų stiprių akcentinių modelių – rekonstruojamo paprastosios / kuopinės daugiskaitos ir įsitvirtinančių koloninio / galūninio kirčiavimo paradigmų – sąveika lemia

oksitonezės ir baritonezės reiškinių Punsko ir Seinų šnektose sanklodą.

Oksitonezė, kurią liudija akcentinių variantų ir galūninio kirčiavimo formų gausa, intensyviausiai reiškiasi lietuvių kalbą išlaikiusiame areale Punksas – Šlynakėmis – Vaitakėmis – Skarkiškiai – Rakelija. Baritonezė dažniausia yra suslavėjusioje ploto dalyje – Šaltėnų, Smalėnų ir kt. kaimuose ir Seinų apylinkėse. Čia kitose šnektose kirčiavimo variantų turintys vardažodžiai neretai kirčiuojami tik pagal vieną, t. y. koloninio (pastovaus), kirčiavimo paradigmą.

Lyginamoji XX a. 8–9 deš. ir XXI a. pr. užrašytos medžiagos analizė rodo du svarbius dalykus. Pirma, kai kurių darybos tipų, pavyzdžiui, priesagos *-ykla* vedinių, koloninis kirtis gali būti apibendrintas neseniai. Antra, koloninio kirčiavimo formos linkusios įsigalėti visame Punsko ir Seinų šnektų plote – pastarųjų metų garso įrašuose jų rasta daugiau nei XX a. antrosios pusės šaltiniuose.

Atliktas tyrimas leidžia daryti prielaidas, kad baritonezė tiriamose šnektose ilgainiui ims nustelbti oksitonezė ir taps vyraujančiu akcentuacijos reiškiniu.

Literatūra

Aleksaitė I., *Punsko šnektos konsonantizmas* (diplominis darbas), Vilnius, 1985.

Buch T., Mundartlicher Intonationsschwund im Litauischen. – *Opacula Lithuanica*, Warszawa: Wydano nakładem Wydziału polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego z funduszu Komitetu Badań Naukowych, 1998.

Burdinaitė B., *Punsko (pietų aukštaičių) šnektos balsinės fonemos* (diplominis darbas), Vilnius, 1994.

Garšva K., *Lietuvių kalbos paribio šnektos*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.

Garšva K., 2010, Seinų krašto oikonimų priegaidės. – *Žmogus ir žodis* 12 (1), 73–79.

Gasperavičiūtė I., 1992, *Sociolingvistinis Žvikelių kaimo tarmės aprašymas* (diplominis darbas) Vilnius.

Girdenis A., 1972, Lietuvių kalbos vardažodžio priesagų kirčio formavimasis, *Baltistica* 1 priedas, 66–72 [= Girdenis, Aleksas, *Kalbotyros darbai* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, 258–265].

Grumadienė L., 1988, Sociolingvistinis vilniečių lietuvių kalbos tyrimas. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 27, 132–149.

Grumadienė L., 1994, Keletas naujesnių Punsko šnektos linksniavimo ir kirčiavimo ypatybių. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34, 97–104.

- Hasiuk M., *Fonologia litewskiej gwary sejneńskiej*, Poznań: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1978.
- Lazauskaitė-Ragaišienė V., 2008, Priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžiai pietinių pietų aukštaičių šnektose. – *Žmogus ir žodis*, 94–104.
- Lazauskaitė-Ragaišienė V., 2001, Dėl priesagos *-ynas* vedinių kirčiavimo pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių šnektose. – *Baltistica* 36 (2), 245–251.
- Leskauskaitė A., *Pietų aukštaičių vokalizmo ir prozodijos bruožai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004.
- Leskauskaitė A., *Kučiūnų krašto šnektos tekstai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.
- Leskauskaitė A., 2016, Šnektos tyrimai ir svarbiausios ypatybės. – *Seirijų šnektos tekstai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 45–88.
- Leskauskaitė A., Mikulėnienė D., 2016, Išvados. – *Lietuvių tarmių kaita XXI a. pradžioje: Lenkijos lietuvių šnektos*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 347–353.
- Leskauskaitė A., Ragaišienė V., *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodynas 1*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016.
- Lietuvių tarmių kaita XXI a. pradžioje: Lenkijos lietuvių šnektos*, Kolektyvinė monografija, D. Mikulėnienė, A. Leskauskaitė, V. Ragaišienė, L. Geržotaitė, N. Birgelienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016.
- LKA – Lietuvių kalbos atlasas 2, Fonetika, ats. red. K. Morkūnas, Vilnius: Mokslo, 1982.
- Mikulėnienė D., 1993, Priegaidžių defonologizacijos tendencijos Gervėčių tarmėje. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 30, 95–104.
- Mikulėnienė D., 1996, Dėl linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantų pietinėse aukštaičių tarmėse. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34, 148–155.
- Mikulėnienė D., Morkūnas K., *Dieveniškų šnektos tekstai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
- Ragaišienė V., *Linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantai pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių tarmėse* (daktaro disertacija), Vilnius, 2010.
- Ragaišienė V., 2015, Būdvardžių kirčiavimo polinkiai Punsko šnektoje. – *Leksikologija ir leksikografija* 5, 274–308.
- Ragaišienė V., 2016, Akcentuacijos sistema ir jos pokyčiai. – *Lietuvių tarmių kaita XXI a. pradžioje: Lenkijos lietuvių šnektos*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 120–204.
- Senda D., *Punsko šnektos raida* (magistro baigiamasis darbas), Kaunas, 2009.
- Smoczyński W., *Gwara południowolitewska w Sejneńskim. – Teksty gwarowe z Białostocyzny z komentarzem językowym*, Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1972.

- Smoczyński W., *Gwara litewska okolic Puńska* (praca doktorska), Kraków, 1977.
- Sorokaitė G., *Sociolingvistinė Kreivėnų šnektos analizė* (diplominis darbas), Vilnius, 1992.
- Urbanavičienė J., 2006, Rytų aukštaičių vilniškių pakraštinių šnektų kirčiavimo ypatumai. – *Baltistica* 41(2), 219–231.
- Urbanavičienė J., *Svirkų šnektos fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.
- Uzdila A., *Punsko (vakarinių dzūkų) tarmės fonetika ir morfologija* (diplominis darbas), Vilnius, 1963.
- Vaina J., 2002, Punskiečių dzūkiško kirčiavimo ypatybės. – *Aušra* 7, 24.
- Zinkevičius Z., *Lietuvių tarmių kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.

LITHUANIAN SUBDIALECTS OF SEINAI AND PUNSK: THE INFLUENCE OF POLSH ON THE SYSTEM OF THE ACCENTUATION OF NOMINAL WORDS

Summary

The article is based on many sound and written resources from the period including the second half of the 20th century and the beginning of the 21st century and describes the influence of Polish on the system of nominal words' accentuation in the subdialects of Seinai and Punska.

It is explained that Polish language, having fixed stress on the penult had the influence on:

- 1) dual stress of singular instrumental, plural accusative and other forms of nominal words' cases;
- 2) the composition and (or) retention of suffixal nominal words' adjacents of the first or second accentuation class;
- 3) the tendency to generalise the column accent for the whole type of derivatives independently on the accentuation of their base words.

Accentual model of two types is one of the reasons determining the variation of the nominal words' accentuation. The majority of cases, accentuated according this model, were found in the Lithuanian part of the area: in the inhabited localities which are closest to south-western Southern Aukštaitian region. The area of the spread of column and inflectional accentuation forms coincides with the areal of the largest accentual variability of Southern Aukštaitian subdialect.

The cooperation of two strong accentual models: the reconstructed simple / collective plural and the entrenched column / inflectional accentuation paradigms, determines the overlap of oxytonesis and barytonesis in Seinai and Punska subdialects.

In the second half of the 20th century and the beginning of the 21st century the material collected in the whole area of the dialects analysed supports the researchers' assumptions that the changes in the accentuation of nominal words are determined not by a single reason but the whole bunch of reasons: 1) the influence of Polish accentuation system; 2) the formation of two accentuation types – column and inflectional; 3) the accentual and semantic model of two plurals: simple and collective; 4) the analogy in the accentuation of the same stem words and the formation type derivatives and other.

Keywords: Lithuanian subdialects of Seinai and Punska, Polish language, the system of nominal words' accentuation, accentual paradigm, column and inflexional accentuation model.